

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

№6

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 6
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

Sharipov Qo‘ng‘irotboy Avezimbetovich – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, texnika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma’naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta’lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

To‘lqin Zakirovich Teshabayev –iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne’matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymuratov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Fan, ta’lim, madaniyat, sport va yoshlar masalalari qo‘mitasi raisi

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta’lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu’min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo‘yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo‘rayev Abdug‘affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyevich – Farg‘ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug‘bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o‘g‘li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasi dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Xalilova Shoxsanam G’ayrat qizi - iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Hazratqulov Shahboz Boboqul o‘g‘li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o‘g‘li – mas’ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O’zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro’yxatiga kiritilgan.

“**Moliyaviy texnologiyalar**” ilmiy elektron jurnali 23.11.2022-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5

MUNDARIJA

1.	Jumayev Akbar Mahmudovich	Turizmning hududiy iqtisodiyotdagi o‘rni va joylashtirish resurslaridan foydalanish samaradorligini statistik baholash	8
2.	Mamutova Amina Raxmetovna	Qurilish tashkilotlarida zamonaviy va ananaviy usullarda xarajatlarni hisoblashning usullari	14
3.	Нурматова Насиба Шерзодовна, Гозиев Ризоиддин Чулпонович	Экономическая роль Узбекистана как стратегического партнера в Центральной Азии	23
4.	Amatov Azizbek G‘ayrat o‘g‘li	Tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarishda obligatsiya emissiyasining o‘rni: likvidlik, muddatlar nomuvofiqligi va qayta moliyalash risklari	29
5.	Saitkulov Suxrob Shavkatovich	Budjet tashkilotlarida ichki auditning natijadorligini baholash ko‘rsatkichlari tizimini takomillashtirish	36
6.	Kulboyeva Nargiz Majitovna	Tijorat banklari faoliyatini transformatsiyalashuv jarayonini takomillashtirish	43
7.	Alimqulov Hikmatulla Bahrom o‘g‘li	Prognozdan ortiq soliq tushumlarini hududiy budjetlarda qoldirishning tabaqalashtirilgan mexanizmi	52
8.	Jo’rayev Shoxrux Yunusali o’g’li, Temirova Dilshoda Erkin qizi, Togayev Salim Sobirovich	Loyiha boshqaruvida Scope creep muammosi: sabablari, oqibatlari va oldini olish mexanizmlari	61
9.	Djurayeva Iroda Bahrom qizi	O‘zbekistonda institutsional islohotlar samaradorligini xalqaro boshqaruv indikatorlari asosida baholash	68
10.	Otaxonov Komilxon Saidolim o‘g‘li	Oliy ta’lim muassasalarining iqtisodiy barqarorligini kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish	73
11.	Tillaxo‘jayeva Sadoqatxon Shuxrat qizi, Ungarbayeva Aynura Baxtiyer qizi, Togayev Salim Sobirovich	Loyiha boshqaruvida xaridlar va manfaatdor tomonlar bilan ishlash	80
12.	Mexmonaliyev Abbosjon G‘ayratjon o‘g‘li	“Yashil” loyihalarni moliyalashtirishda moliyaviy-ekologik skoring modelini joriy etish mexanizmini takomillashtirish	88
13.	Shovkatov Nodirjon Ne’matjon öğli	Özbekistonda köçmas mulkni ommaviy baholaşning institutsional va metodologik asoslarini takomillaştiriş	95
14.	Jo‘rayev Isroil Ibrohimovich	Tijorat banklari faoliyati transformatsiyalashuvining bank xizmatlari raqobatbardoshligini oshirishdagi roli	103

15.	Tadjibekova Dilnoza Baxtiyarovna	Fintex to‘lov servislarining (Payme, Click, Uzum) moliyaviy inklyuziyani kengaytirishdagi roli va ahamiyati	112
16.	Davranov Odil Jumanazarovich	Surxondaryo viloyatida ovlangan baliqlar hajmi ko‘rsatkichlarini arima modeli yordamida prognozlashtirish	124
17.	Tashxodjayeva Sevara Yarashevna	HR-brendingning paydo bo‘lish shart-sharoitlari va asosiy tushunchalarining shakllanishi	135
18.	Shaislamova Nargiza Kabilovna, Zohidova Ruxsora Komiljon qizi	O‘zbekistonda islomiy moliya asosida investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo‘nalishlari	141
19.	Сабирова Лола Шавкатовна	Взаимосвязь экономических и этических основ Узбекского предпринимательства	152
20.	Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich	O‘zbekistonda raqamli to‘lovlar va moliyaviy texnologiyalar bozorining rivojlanishi: tendensiyalar, xatarlar va tartibga solish yo‘nalishlari	158
21.	Mamarajabov Abdisamad Saidmurot o‘g‘li	Bojxona auditida tanlov mexanizmlari va ichki nazoratni baholashning ilmiy-amaliy jihatlari	166
22.	Qilichev Sanjarbek Javlonbek o‘g‘li	Sug‘urta kompaniyalarining investitsion jozibadorligi iqtisodiy mohiyati va uni shakllantiruvchi omillarning nazariy-metodologik asoslari	173
23.	Mamatov Baxadir Safaraliyeviç	Özbekistonning xalqaro investitsiyaviy hamkorligini rivojlantirişning iqtisodiy mexanizmlari va ustuvor yönalişlari	183
24.	Ruziyev Baxtiyor Salimboyeviç	Özbekiston tijorat banklarining moliyaviy holatini topologik ma’lumotlar tahlili usulida baholaş	193
25.	Bo’riboyeva Zamiraxon Ravshan qizi	Yengil sanoat tarmoqlarida investitsiya loyihalarini moliyalaştiriş: muammolari va ularni hal etiş yöllari	202
26.	Арипов Нодир Салимович	Рақамли трансформация минтақа иқтисодиётини барқарор ривожлантириш омили сифатида	213
27.	Маматов Ахметжон Атажанович	Миллий иқтисодиётни тадқиқ этишнинг илмий-назарий асослари ва уни трансформациялаш омиллари	220
28.	Umurzakova Mo‘tabarxon Nodir qizi	Janubiy Koreyada tibbiy sug‘urta tizimini moliyalashtirish mexanizmlari va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari	229
29.	Abdulxakimov Sirojiddin Nurboy o‘g‘li	Korporativ tuzilmalar tomonidan xalqaro Yevroobligatsiyalar joylashtirish amaliyotining tahlili	235

30.	Dehkanova Nargiza Sharifovna	Kimyo sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni baholash mexanizmlarini shakllantirishning konseptual asoslari	242
31.	Xalilova Shoxsanam G‘ayrat qizi	O‘zbekistonda ta’lim va sog‘liqni saqlash sohasini budjetdan moliyalashtirish holatining tahlili	249
32.	Xamdamov Omonullo Ne’matullayevich	Sug‘urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlari	254
33.	Xudayarov Oybek Odilovich, Hayitova Dilnura Ikromjon qizi	Tijorat banklarida aktiv va passivlarni boshqarish jarayonlarida xalqaro audit standartlarining o‘rni	262
34.	Fayazov Xasan Jaxongir o‘g‘li	Behavioral economics of financial self-control: saving and spending decisions	268
35.	Maxmasaidova Muslima Ubaydulla qizi, Sirojitdinov Abdulxamid Alimovich	Aholi daromadlari va iste’mol xarajatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni SPSS dasturida ekonometrik baholash va test xatoliklarini tahlil qilish	277
36.	Şerimbetov Inomjon Xalilullayevıç	Moliyaviy hisobotlar sifatini ta’minlaşning nazariy asoslari	286
37.	Tulyaganov Abdumalik Abdiraximovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobi uslubiyotini takomillashtirish: xorij tajribasi va uslubiy model	292

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5

MOLIYAVIY HISOBOTLAR SIFATINI TA’MINLAŞNING NAZARIY ASOSLARI

Şerimbetov Inomjon Xalilullayevıç

Audit kafedrasi dotsenti
Toşkent davlat
iqtisodiyot universiteti
E-mail: inom23@gmail.com
ORCID:0000-0001-6704-6853

Annotatsiya. *Mazkur konseptual-analitik tadqiqot moliyaviy hisobotlar sifatini belgilovçi asosiy omillarni nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilişga bağişlangan. Tadqiqotda agentlik nazariyasi va signallar nazariyasi asosida axborot assimetriyasini kamaytirişda sifatli hisobotning örni yoritilgan, şuningdek, hisobot sifatini baholovçi mezonlar (örinlilik, işonçlilik, qiyoslanuvçanlik, tuşunarlilik) körib çiqilgan. Özbekistonda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga (MHXS) moslaştiriş va milliy standartlarni joriy etiş jarayonlari kontekstida buxgalteriya standartlarini qöllaş, içki nazorat tizimi (COSO modeli) hamda buxgalteriya axborot tizimining özaro boğliqligi hamda taşqi audit bilan uyğunlikda tahlil etilgan. Tahlil natijalariga köra, hisobotlar sifatini oşiriş uçun hisob siyosati va baholari böyiça içki reglamentlarni kuçaytiriş, içki nazoratni baholaş va integratsiya qiliş, axborot tizimini rivojlantiriş hamda içki nazorat va taşqi audit örtasidagi hamkorlikni mustahkamlaş tavsiya etiladi.*

Kalit sözlar: *moliyaviy hisobotlar sifati, buxgalteriya standartlari, içki nazorat tizimi, COSO modeli, buxgalteriya axborot tizimi, taşqi audit, axborot assimetriyasi.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Шеримбетов Иномжон Халилуллаевич

доцент кафедры аудита
Ташкентский государственный
экономический университет
E-mail: inom23@gmail.com
ORCID:0000-0001-6704-6853

Аннотация. *Данное концептуально-аналитическое исследование посвящено теоретическому и практическому анализу ключевых факторов, определяющих качество финансовой отчетности. На основе агентской теории и теории сигналов раскрыта роль качественной отчетности в снижении информационной асимметрии, а также рассмотрены характеристики ее качества (соответствие, достоверность, сопоставимость, понятность). В контексте адаптации системы бухгалтерского учета в Узбекистане к международным стандартам (МСФО) и внедрения национальных стандартов проанализировано взаимосвязанное влияние применения бухгалтерских стандартов, системы внутреннего контроля (модель COSO) и бухгалтерской информационной системы и во взаимодействии с внешним аудитом. По итогам анализа предложены рекомендации по укреплению внутренних регламентов по учетной политике и оценкам, оценке и интеграции внутреннего контроля, развитию информационной системы и усилению взаимодействия внутреннего контроля и внешнего аудита.*

Ключевые слова: *качество финансовой отчетности, стандарты бухгалтерского учета, система внутреннего контроля, модель COSO, бухгалтерская информационная система, внешний аудит, информационная асимметрия.*

QUALITY OF FINANCIAL STATEMENTS AND COMPLIANCE WITH STANDARDS

Sherimbetov Inomjon Khalilullayevich
Associate Professor of the Department of Audit
Tashkent state university of Economics
E-mail: inom23@gmail.com
ORCID:0000-0001-6704-6853

Abstract. *This conceptual-analytical study examines the key factors determining financial reporting quality from both theoretical and practical perspectives. Drawing on agency theory and signaling theory, the paper highlights the role of high-quality reporting in reducing information asymmetry and reviews core quality attributes (compliance, reliability, comparability, and understandability). Within the context of aligning Uzbekistan's accounting system with international standards (IFRS) and introducing national standards, the study analyzes how accounting standards, the internal control system (COSO framework), and the accounting information system interact along the "input — process — output" çain and alongside external audit. Based on the findings, the paper recommends strengthening internal regulations on accounting policies and estimates, assessing and integrating internal controls into the reporting process, advancing the accounting information system, and enhancing complementarity between internal control and external audit.*

Keywords: *financial reporting quality, accounting standards, internal control system, COSO framework, accounting information system, external audit, information asymmetry.*

Kiriş

Tadbirkorlik subyektlari faoliyatining barqaror rivojlanishi va ijobiy iqtisodiy natijalarga erishishi ko‘p jihatdan moliyaviy hisobotlarning sifati, ishonchliligi hamda ularni muntazam ravishda takomillashtirib borishga bog‘liq. Moliyaviy hisobotlar korxonaning moliyaviy holati, faoliyat natijalari, pul oqimlari va mavjud iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligini aks ettiruvchi muhim axborot manbai hisoblanadi. Ularning aniq, shaffof va ishonchli shakllantirilishi nafaqat korxona ichki boshqaruv qarorlarini qabul qilish, balki investorlar, kreditorlar, hamkorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning iqtisodiy qarorlarini asoslashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Korporativ moliyaviy boshqaruv tizimida shaffoflik va hisobdorlik, eng avvalo, amaldagi buxgalteriya hisobi standartlari va moliyaviy hisobotlarni tuzish talablariga muvofiq shakllantirilgan, o‘z vaqtida taqdim etiladigan hamda foydalanuvchilar uchun tushunarli bo‘lgan hisobotlar orqali ta’minlanadi. Shu bilan birga, moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish korxonalarning moliyaviy axborotlarini xalqaro miqyosda taqqoslash imkoniyatini kengaytiradi, investitsiyaviy jozibadorligini oshiradi va kapital bozorlarida ishonchli hamkor sifatida namoyon bo‘lishiga xizmat qiladi. Natijada, moliyaviy hisobotlar nafaqat o‘tgan davrdagi xo‘jalik faoliyati natijalarini aks ettiruvchi vosita, balki korxonaning kelgusidagi rivojlanish strategiyasini belgilash va moliyaviy barqarorligini ta’minlashning muhim axborot asosiga aylanadi.

Moliyaviy hisobotlar sifati — undagi ma’lumotlarning qançalik işonçli va xolis aks etganini bildiradi. U buxgalteriya standartlariga amal qiliş darajasi bilan çambarças boğliq. Standartlarga muvofiqlik yuqori sifatning zaruriy şarti bölsa-da, amalda hisobotlar hanuzgaça talab etilgan darajaga yetmayotgani kuzatilmoqda. Rahbariyat taqdim etgan moliyaviy hisoblar auditida köplab nomuvofiqliklar aniqlanişi ham muammoning dolzarbligini körsatadi.

Hisobotlar sifatiga e’tibor beriş muhim, çunki u boşqaruv samaradorligiga ta’sir qilişi mumkin. Sifatli hisobotlar korporativ halollik bilan ijobiy boğliq. Bundan taşqari, ular moliyaviy axborot foydalanuvçilari uçun ma’lumotlar şaffofligini oşiradi.

Özbekistonda bu masala hisob tizimini xalqaro talablarga moslaştiriş jarayoni bilan birga yanada dolzarb bölib bormoqda. «Buxgalteriya hisobi töğrisida»gi Qonunning 2016-yilgi yangi tahriri hisob yuritiş tamoyillarini hamda rahbar va boş hisobçining javobgarligini mustahkamladi [1]. Prezidentning 2025-yil 15-sentabrdagı PQ-282-son qaroriga köra Jamoat ahamiyatiga ega

taşkilotlar molıyavıy hisobotlarini xalqaro standartlar asosida tayyorlashi belgilangan [2]. 2026-yil aprelida esa dastlabki moliyaviy hisobotning milliy standartlardan biri — «Moliyaviy hisobotlarni tayyorlaş asoslari: hisob siyosati va hisob baholari» (Adliya vazirligi tomonidan 2026-yil 11-aprelda röyxatdan ötkazilgan, röyxat raqami 3810) 2-sonli MHMS röyxatdan ötdi, u hisob siyosatini şakllantiriş va qöllaş, hisob baholarini aniqlaş hamda xatolarni tuzatiş uçun yagona tartib örnatadi. Şu şaroitda hisobotlar sifatini belgilovçi omillarni aniqlaş ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhim.

Adabiyotlar şarhi

Mulkdor biznesni boşqariş vakolatini rahbariyatga (agentga) beradi, natijada agent mulkdorga qaraganda kengroq axborotni nazorat qiladi. Axborotga egalik qilişdagi bu tafovut axborot assimetriyasi deb ataladi va ma'lumotlarni oşkor qiliş nazariyasi bilan keng boğliq. Kompaniyaga sarmoya kiritgan prinsipiallar faoliyatning sifatli oşkor etilişini talab qiladi. Agentlar esa mulkdor kutilmalariga mos kelmaydigan yoki unga zararli ma'lumotlarni oşkor qilişni istamasligi mumkin, bu yillik hisobotlardagi raqamlarni manipulyatsiya qiliş va özgartirişga moyillikni yuzaga keltiradi.

Signallar nazariyasi rahbariyat va emitentlar taqdim etadigan hisobotlar kompaniyadan taşqaridagi tomonlar qabul qiladigan qarorlar uçun muhim ekanini ta'kidlaydi. Ular kompaniyaning barqarorligi böyiça ötmişdagi, hozirgi va kelajakdagi holati haqida ma'lumot beradi [3]. Kaymaz va boşqalar fikriça, bu nazariya agentlar bilan taqdim etilgan ma'lumotlarga qiziquvçi boşqa tomonlar örtasidagi axborot assimetriyasini körsatib beradi [4]. Moliyaviy hisobot rahbariyat tomonidan ma'lumotlarni oşkor qilişga yordam beradigan signal şakllaridan biri bölgani uçun, undagi ma'lumotlar sifatini ta'minlaş kompaniyalar, mulkdorlar va taşqi tomonlar örtasidagi axborot assimetriyasi darajasini pasaytirişga xizmat qiladi.

Moliyaviy hisobot — subyektning ma'lum bir davrdagi moliyaviy holati va moliyaviy natijalarining tarkibiy taqdimoti. U xöjalik yurituvçi subyektning iqtisodiy resurslarini boşqariş böyiça hisobdorlik şakliga aylanadi va rejalaştiriş hamda qaror qabul qilişda asosiy manba sifatida foydalaniladi. Hisobotlar sifati esa talab qilinadigan minimal mezonlarga javob beradigan yoki ulardan yuqori bölgan dinamik holat sifatida ta'riflanadi.

Saruno va Penawutkun fikriça, sifatli hisobot törtta özaro boğliq xususiyatni mujassam etadi, xususan örinlilik, işonçlilik, qiyoslanuvçanlik va tuşunarlilik [5]. Örinlilik hisobotdagi ma'lumotlarning foydalanuvçilarga ötmişdagi yoki hozirgi voqealarni baholaşda va kelajakni prognoz qilişda yordam beriş, şuningdek, oldingi baholarni tasdiqlaş yoki tuzatiş orqali ularning qarorlariga ta'sir körsatişini bildiradi.

Bizning fikrimizça sifatli hisobotlarning afzalliklari köp, yani ular ixtiyoriy oşkor etiş hajmini oşiradi, manfaatdor tomonlarga foyda keltiradi va kompaniya hajmi hamda ösişiga kelgusida ijobiy ta'sir körsatadi.

Buxgalteriya hisobi standartlari sifatli hisobotlar taqdim etiş böyiça namunaviy körsatmalar, ya'ni hisobotlarni tayyorlaş va taqdim etişda qöllaniladigan tamoyillardir. Milliy va xalqaro standartlar hisobotlarni şakllantirişda izçillikni ta'minlaydi, foydalanuvçilarga turli korxonalar hisobotlarini tuşuniş va soliştirişga yordam beradi, bu esa auditorlar faoliyatiga ham kömaklaşadi. Yuqori qiyoslanuvçanlik hisobotlarning sifati va işonçliligini oşiradi, natijada kapital tannarxi pasayadi. Standartlarni qöllaşdan közlangan maqsad — sifatli hisobotlarni olişdir.

Biroq Ewert va Wagenhofer ta'kidlaşiça, köpçilik standartlardan foydalaniş ma'lumotlarning oşkor etilişini oşiradi va axborotni simmetrik qiladi deb hisoblasa-da, amalda ular teskari ta'sir ham körsatişi mumkin, xususan hisobotlarning axborot mazmunini kamaytirişi, ularni qat'iylaştirişi va oşkor etişni çeklaşi mumkin [6].

Bizning fikrimizça, içki nazorat tizimi moliyaviy hisobotlar sifatiga ijobiy va sezilarli ta'sir körsatadi.

Içki nazorat tizimi taşkilot aktivlarini saqlaş, buxgalteriya ma'lumotlarining aniqligi va işonçliligini tekşiriş, samaradorlikni oşiriş hamda boşqaruv siyosatiga rioya qilinişini

rağbatlantiriş uçun muvofiqlaştirilgan taşkiliy tuzilma, uslublar va çoralarni öz içiga oladi. COSO ta'rifiga köra, içki nazorat — subyektning direktorlar kengaşi, rahbariyati va boşqa xodimlari ta'sirida amalga oşiriladigan, operatsion samaradorlik, moliyaviy hisobdorlikning işonçliligi hamda qonun va qoidalarga rioya qiliş maqsadlariga erişişda oqilona işonçni ta'minlaşga qaratilgan jarayondir. Içki nazorat mutlaq kafolatni emas, faqat oqilona işonç darajasini taqdim etadi, çunki unga odamlar, jumladan, siyosat va şakllar ta'sir körsatadi.

Içki nazorat tizimi nazorat muhiti, nazorat riski, nazorat tadbirlari hamda axborot va kommunikatsiya kabi elementlarga ega, COSO modeli bularga monitoring komponentini ham qöşadi. Samarali içki nazoratni joriy etiş içki nazoratning özi haqidagi ma'lumotlarning oşkor etilişini yaxşilaydi, bu hisobotlar sifatini va korporativ boşqaruv yuksalişi bilan tavsiflanadigan moliyaviy bozor samaradorligini oşiradi.

Mangar va boşqalar Aru orollari hududiy apparat taşkilotlari misolida içki nazorat tizimi hisobotlar sifatiga sezilarli ijobiy ta'sir körsatişini aniqlagan [7]. Sçrank öyinlar nazariyasi modelida hisobdorlikni auditordan tekşiriluvçi subyektga ötkazib, içki nazorat va taşqi audit birgalikda samarali işlaşi mumkinligini körsatgan [8]. Şuningdek, içki nazorat tizimini yaratiş birinçi navbatda auditorning emas, tekşiriluvçi subyektning vazifasi ekani, samarali tizim esa hisobdorlikning ham sifatini, ham aniqligini oşirişi ta'kidlanadi.

Fikrimizça, buxgalteriya standartlarining qöllanilişi moliyaviy hisobotlar sifatiga ijobiy va sezilarli ta'sir körsatadi.

Buxgalteriya axborot tizimi biznes jarayonlaridan buxgalteriya ma'lumotlarini qabul qiluvçi, ularni yozuvlarda qayd etuvçi, tasniflaş, umumlaştiriş va konsolidatsiya qiliş orqali içki hamda taşqi foydalanuvçilar uçun hisobot körinişida taqdim etuvçi jarayonlar, protseduralar va tizimlar majmuasidir. Tizim moliya bilan boğliq faoliyat böyiça ma'lumotlarni ham qölda, ham kompyuterlaştirilgan usulda qayta işlaş uçun möljallangan, u menejerlar uçun içki hisobdorlikni, aksiyadorlar, davlat va boşqa taşqi tomonlar uçun esa tranzaksiya ma'lumotlaridan olingan moliyaviy axborotni taqdim etadi.

Tizim sifatining törtta asosiy indikatori ajratiladi, öz vaqtidalik darajasi, moslaşuvçanlik darajasi, xarajatlar samaradorligi darajasi va audit qilinuvçanlik darajasi. Moliyaviy hisobotlar işonçli kiriş ma'lumotlari, sifatli jarayonlar va sifatli natijalar asosida şakllanadi, bu uç jihat mustahkam hisobdorlik tizimining asosi sifatida özaro integratsiyalaşgan va uzluksiz bölişi kerak.

Buxgalteriya ma'lumotlarining yaratilişi va tarqatilişini hisobdorlik sifatini oşirişni öz içiga olgan xizmat turi sifatida hisoblanadi. Dagiliene va Sutiene barqaror rivojlaniş strategiyasini asosiy strategiyasiga integratsiya qilgan kompaniyalar sörovnomasi asosida integratsiyalaşgan barqarorlik buxgalteriya axborot tizimini joriy etiş muhimligini körsatgan [9].

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot kontseptual-analitik xarakterga ega bölib, naşr etilgan nazariy va empirik işlarning tizimli tahliliga asoslanadi. Qöllanilgan usullar: ilmiy adabiyotlarning mazmuniy tahlili, qiyosiy tahlil, tasniflaş, sintez va kontseptual modellaştiriş.

Tahlil va natijalar

Xalqaro standartlarga ötiş va hisob siyosati hamda baholari böyiça yangi milliy standart hisobotlar sifatida professional mulohaza uluşini oşiradi. Şarh va tahlil natijalariga tayanib, quyidagi yönalişlarni tavsiya etiş mumkin. Birinçidan, standartlarga rasmiy rioya bilan çeklanmasdan, hisob siyosati va baholarini qöllaş tartibini içki reglamentlar va xodimlar malakasini oşiriş bilan qöllab-quvvatlaş.

Ikkinçidan, içki nazorat tizimini COSO komponentlari böyiça baholaş va uni hisobot jarayoniga integratsiya qiliş.

Uçinçidan, buxgalteriya axborot tizimini öz vaqtidalik, moslaşuvçanlik, xarajat samaradorligi va audit qilinuvçanlik körsatkiçlari böyiça rivojlantiriş.

Törtinçidan, taşqi audit va içki nazoratni bir-birini töldiruvçi mexanizm sifatida rivojlantiriş.

Davlat sektori nuqtai nazaridan sifatli hisobotlar aholining davlat organlariga bölgan işonçini oşirişi va jamiyat tomonidan hukumatga işonib topşirilgan mablağlarni soliqlar yoki boşqa şakllarda yiğişni osonlaştirişi mumkin.

Moliyaviy hisobot sifatiga ta’sir etuvçi körsatkiçlar 1-jdavalda keltirilgan.

1-jadval.

Moliyaviy hisobot sifatiga ta’sir etuvçi körsatkiçlar

Omillar	Mazmuni	Körsatkiçlar
Moliyaviy hisobotlar sifati	Hisobotlardagi ma'lumotlarning işonçli, xolis va foydalanuvçi qarorlari uçun foydali böliş darajasi	Muvofiqlik, işonçlilik, qiyoslanuvçanlik, tuşunarlilik
Buxgalteriya standartlarini qöllaş	Hisobotlarni tayyorlaş va taqdim etişda milliy va xalqaro standartlar tamoyillariga amal qiliş	Standart talablariga muvofiqlik, hisob siyosati va baholarning standartga mosligi, oşkor etiş töliqligi
Içki nazorat tizimi	Maqsadlarga erişişda oqilona işonçni ta'minlovçi jarayon	Nazorat muhiti, risk, nazorat tadbirlari, axborot va kommunikatsiya, monitoring
Buxgalteriya axborot tizimi	Ma'lumotlarni yiğiş, qayta işlaş va hisobot körinişida taqdim etuvçi jarayonlar va tizimlar majmuasi	Öz vaqtidalik, moslaşuvçanlik, xarajat samaradorligi, audit qilinuvçanlik

Körib çiqilgan tadqiqotlarning aksariyati turli kontekstlarda — davlat sektori, bank va suğurta sektorlari, rivojlanayotgan mamlakatlar kesimida — standartlarni qöllaş hisobotlar sifatini oşirişini tasdiqlaydi. Standartlar qiyoslanuvçanlikni ta'minlaydi, bu işonçlilikni oşiradi va kapital tannarxini pasaytiradi. Şu bilan birga ta'sir kuçi institutsional muhitga boğliq, şuningdek, haddan taşqari qat'iy standartlar axborot mazmunini kamaytirişi mumkin. Bizning fikrimizça, moliyaviy hisobot sifatiga erişiş uçun standartning özi emas, uning qöllaniş şaroiti ham muhim.

Ta’kidlaş lozimki, sifatli hisobot işonçli dastlabki ma'lumotlar, sifatli jarayonlar va sifatli natijalardan iborat zanjir sifatida şakllanadi. Tahlil natijalarini umumlaştirib, 1-rasmdagi sxema taklif etiladi.

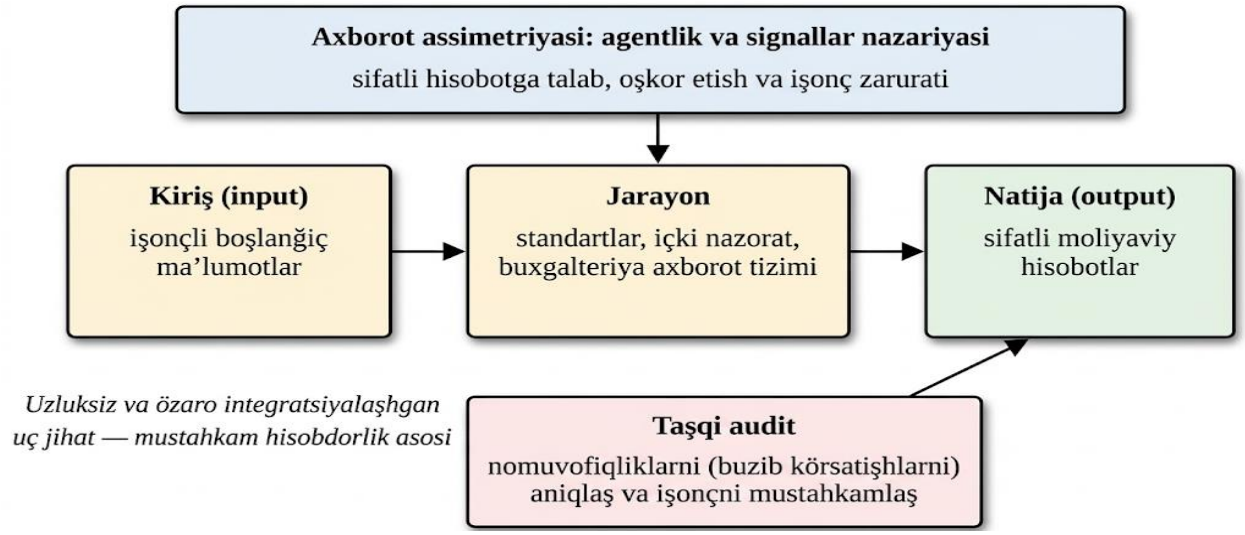

1-rasm. Sifatli moliyaviy hisobotlarni şakllantirişning sxemasi*

**Muallif tomonidan tayyorlangan.*

Mazkur rasmga muvofiq, standartlar “qoidalar”, içki nazorat “boşqaruv va tekşiruv”, axborot tizimi esa “texnik infratuzilma” vazifasini bajaradi va birgalikda jarayon bosqiçini taşkil etadi. Taşqi audit esa natijani mustaqil tekşiradi, rahbariyat taqdim etgan hisoblar auditida yuzaga kelişi mumkin bölgan köplab nomuvofiqliklar aniqlanişi bunday tekşiruvning zarurligini körsatadi.

Xulosa

1. Moliyaviy hisobotlar sifati ma'lumotlarning işonçli va xolis aks ettirilişi darajasi bölib,

muvofiqlik, işonçlilik, qiyoslanuvçanlik va tuşunarlilik xususiyatlari orqali baholanadi. Agentlik va signallar nazariyalari nuqtai nazaridan sifatli hisobot axborot assimetriyasini kamaytiruvçi asosiy vositadir.

2. Buxgalteriya standartlarini qöllaş hisobotlar sifatiga, körib çiqilgan tadqiqotlarning aksariyatiga köra, ijobiy ta'sir körsatadi; biroq ta'sir kuçi institutsional muhitga boğliq bölib, qat'iy standartlar axborot mazmunini kamaytirişi ham mumkin.

3. Içki nazorat tizimi hisobotlar sifatini oşiruvçi muhim omil bölib, uning ta'siri axloqiy muhit kabi taşkiliy omillar orqali kuçayadi hamda taşqi audit bilan bir-birini töldiradi.

4. Buxgalteriya axborot tizimi böyiça natijalar ijobiy, ammo dalillar bazasi nisbatan çeklangan va köproq empirik tekşiruvni talab qiladi.

5. Uç omil özaro boğliq: standartlar, içki nazorat va axborot tizimi “kiriş — jarayon — natija” zanjirida birgalikda işlaydi. Şu sababli hisobotlar sifatini oşiriş kompleks yondaşuvni talab qiladi.

6. Özbekiston uçun xalqaro standartlarga ötiş şaroitida hisob siyosati va baholari böyiça reglamentlar, içki nazoratni COSO böyiça baholaş, axborot tizimini rivojlantiriş hamda audit bilan özaro hamkorlikni kuçaytiriş tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Özbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi töğrisida”gi Qonuni, Toşkent ş., 2016-yil 13-aprel, ÖRQ-404-son. https://www.lex.uz/docs/-2931253

2. Özbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-sentabrdagi “Moliyaviy hisob tizimini xalqaro talab va standartlarga muvofiq takomillaştiriş çora-tadbirlari töğrisida”gi PQ-282-son qarori. https://lex.uz/uz/docs/-7728924

3. Yasar, B., Martin, T., and Kiessling, T. (2020). An Empirical Test of Signalling Theory. *Management Research Review, 43*(11), 1309-1335. doi:https://doi.org/10.1108/ MRR-08-2019-0338.

4. Kaymaz, Ö., Kaymaz, Ö., and Güvemli, B. (2021). Testing Dividend Signaling Theory in Turkey as An Emerging Market: Empirical Evidence from Public Firms Listed in Borsa Istanbul. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi,* 59-92.

5. Saruno, Y., and Penawutkun, P. (2021). The Development of the Relationship Model of Causal Factors Affecting the Financial Report Quality and Financial Success of Small and Medium Sized Hotel Business in Thailand. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education,* 12(8), 2924-2929. https://www-proquest-com.ezproxy.ugm.ac.id/scholarly-journals/development-relationship-model-causal-factors/docview/2623462382/se-2.

6. Ewert, R., and Wagenhofer, A. (2016). Why More Forward-Looking Accounting Standards Can Reduce Financial Reporting Quality. *European Accounting Review*, 25(3), 487–513. https://doi-org.ezproxy.ugm.ac.id/10.1080/09638180.2015.1043927.

7. Mangar, A.B., Anakotta, F.M. and Kalau, A.A. (2021). Pengaruh Penerapan Sistem Informasi Akuntansi, Kualitas Sumber Daya Manusia dan Sistem Pengendalian Internal Terhadap Kualitas Lapor an Keuangan (Studi Empiris Pada Organisasi Perangkat Daerah di Kabupaten Kepulauan Aru). *Prosiding, Conference on Economic and Business Innovation (CEBI),* 2(1), 2247–2263. Retrieved from https://jurnal.widyagama.ac.id/index.php/cebi/article/view/209

8. Schrank, R. (2021). The Impact of Damage Apportionment on Internal Control System Quality and Financial Reporting Accuracy. *Abacus*, 57(2), 251–296. https://doi-org.ezproxy.ugm.ac.id/10.1111/abac.12204.

9. Dagiliene, L. and Sutiene, K. (2019). Corporate Sustainability Accounting Information Systems: a Contingency-Based Approach. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal,* Vol. 10 No. 2, pp. 260-289. https://doi-org.ezproxy.ugm.ac.id/10.1108/SAMPJ-07-2018-0200.